

Una excursió botànica de 1921

Fotografies de Josep Cuatrecasas cedides per Manuel Subirà a la Universitat de Barcelona

A botanical excursion in 1921

Photographs by Josep Cuatrecasas courtesy of Manuel Subirà to the University of Barcelona

Cèsar BLANCHÉ I VERGÉS^{1,2}

¹Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació, Universitat de Barcelona;

²Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya. C.E.: cesarblanche@ub.edu

Resum - Es donen a conèixer les fotografies de la col·lecció de Josep Cuatrecasas i Arumí (1903-1996), farmacèutic i catedràtic de Botànica, fetes durant una excursió dels alumnes de Botànica de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona de l'any 1921, amb el seu professor, Pius Font i Quer i cedides per Manuel Subirà a la Universitat de Barcelona. Es contextualitzen les imatges en el marc de la docència universitària de l'època.

Paraules clau: Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona, Botànica, Josep Cuatrecasas i Arumí, Manuel Subirà i Rocamora.

Abstract - Photographs from the collection of Josep Cuatrecasas i Arumí (1903-1996), pharmacist and professor of Botany, taken during an excursion of the students of Botany of the Faculty of Pharmacy of the University of Barcelona in 1921, with his teacher, Pius Font i Quer, and provided by Manuel Subirà to the University of Barcelona are released. The images are contextualized in the framework of the university teaching of that time.

Keywords: Faculty of Pharmacy, University of Barcelona, Botany, Josep Cuatrecasas i Arumí, Manuel Subirà i Rocamora.

In memoriam: Manuel Subirà i Rocamora, que va ser membre de la SCHF

Introducció

Ja fa força anys (1996), Manuel Subirà i Rocamora (1928-2020), va fer donació al Laboratori de Botànica de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona d'una petita col·lecció de fotografies del seu arxiu personal que pertanyien a Josep Cua-

trecasas i Arumí (aleshores alumne de Farmàcia) durant una excursió dels estudiants al Montseny l'any 1921, ara fa exactament cent anys, amb el seu professor, Pius Font i Quer, i que documenten força bé l'ambient i la docència pràctica dels estudis de Farmàcia en aquella època. Aquestes fotografies i altra

documentació provenen dels materials rescatats i conservats per la família, atès que M. Subirà era nebot de J. Cuatrecasas. En diverses altres ocasions posteriors, Manuel Subirà va anar fent d'altres cessions de llibres i de documents d'aquest llegat a la Universitat de Barcelona, sempre amb la seva visió de preservació del patrimoni farmacèutic històric que, en cada cas, havia de ser conservat en la institució més adient en termes de gestió de col·leccions. Com a testimoni de gratitud per la seva generositat i dedicació, volem donar a conèixer el contingut i el valor d'aquesta col·lecció d'imatges.

El material gràfic i l'origen de la col·lecció

La col·lecció consta de dues dotzenes de positius fotogràfics de petit format en blanc i negre, de força qualitat malgrat les petites dimensions, que constitueixen un reportatge recopilat per Josep Cuatrecasas i Arumí durant una excursió datada al revers de les imatges per mitjà d'una anotació en llapis on diu "carnaval de 1921".

Segons document arxivat al Laboratori de Botànica de la Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació de la UB (C. Benedí, Arxiu de Secretaria d'Unitat de 12/5/1997), les fotografies pertanyen a un fons cedit per M. Subirà el 15/3/1996 consistent en 25 fotografies (positius en paper fotogràfic de c. 60 × 40 mm) d'una sortida al Montseny amb alumnes, una foto del Dr. Cuatrecasas amb aborígens de l'Amazones i un breu currículum del Dr. Cuatrecasas. El material fotogràfic està contingut en un sobre de paper de petites dimensions, però més gran (90 × 55 mm) que duu el text següent, autògraf, en tinta negra (Figura 1).

El propietari de les fotografies

Josep Cuatrecasas i Arumí va néixer a Camprodon (Ripollès) el 19 de març 1903, en el si d'una nissaga d'apotecaris. Cursà el batxillerat com a estudiant "lliure", sota la direcció directa del seu pare, de manera que només anava a l'institut a fer els exàmens (Cuatrecasas *et al.*, 2006). Es llicencià en Farmàcia a la Universitat de Barcelona el 1923 (Figura 2) i era, doncs, estudiant, en el moment de la presa de les imatges fotogràfiques.

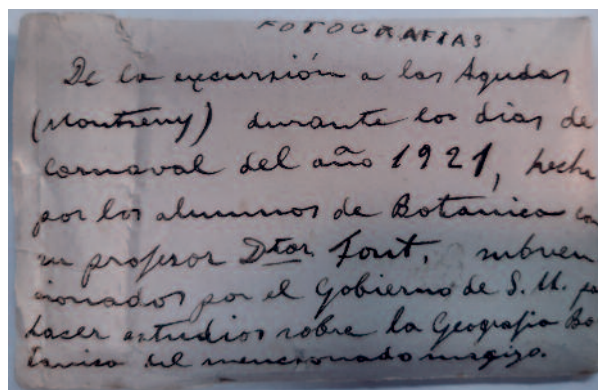

Figura 1 - Sobre de paper que conté les fotografies. Transcripció del text: FOTOGRAFIAS // De la excursión a las Agudas (Montseny) durante los días de Carnaval del año 1921, hecha por los alumnos de Botanica con su profesor D. Font, subvencionados por el Gobierno de S.M. para hacer estudios sobre la Geografía Botánica del mencionado macizo. [m. Josep Cuatrecasas]

Figura 2 - Josep Cuatrecasas (fotografia de 1923, en el moment d'acabar la carrera de Farmàcia). Wikimedia Commons: Smithsonian Institution, National Museum of Natural History [Domini públic, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=83990144>]

Es doctorà en Farmàcia a Madrid el 1928. Entre 1927 i 1931 realitzà estades de formació als Jardins Botànics de Ginebra i Berlín, amb beques de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona i de la Junta per a l'Ampliació d'Estudis (IEC, 2021). Mentre feia la tesi doctoral, sobre flora i vegetació de la Sierra de Mágina, dirigida per Font i Quer, entre 1924 i 1930 fou professor (Auxiliar temporal) de Botànica a la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona. Entre 1928 i 1938, fou secretari

de redacció de *Cavanillesia*, la primera revista ibèrica de Botànica, creada també per Font i Quer, que en fou redactor en cap, dirigida pel farmacèutic de Sogorb Carlos Pau.

A partir del nucli de Barcelona, l'anomenada “escola catalana de Botànica” tindria també representació a Madrid. El 1931, Josep Cuatrecasas guanyà les oposicions a Catedràtic de Botànica a la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Madrid (Cuatrecasas *et al.*, 2006). El 1933 fou nomenat Cap de la Secció de Flora Tropical del Jardí Botànic de Madrid i, durant la Guerra Civil, el 1937 assumí la direcció del Jardí (el director havia quedat en una zona controlada per les tropes franquistes). Durant la seva estada a Madrid, que coincidí amb l'època de la República, tingué càrrecs rellevants al Ministeri de Sanitat, quan n'era ministra Frederica Montseny. Acabada la guerra, el 1939, fou desposseït de tots els seus càrrecs i s'hagué d'exiliar (IEC, 2021).

A Amèrica desenvolupà la part principal de la seva trajectòria com a botànic: primer a Colòmbia, on fou Professor a l'Instituto Botánico de la Universidad Nacional de Bogotá, Professor i Director de l'Escuela Superior de Agricultura Tropical del Valle del Cauca, a Cali; a partir de 1947, als Estats Units, on fou conservador del Natural History Museum de Chicago i Investigador de la Smithsonian Institution de Washington, on continuà com a Investigador emèrit des del 1977 (Cuatrecasas *et al.*, *l.c.*; IEC, *l.c.*). Dedicat a l'estudi de la flora neotropical, es considera l'especialista mundial en el gènere *Espeletia* (*Asteraceae*); va recol·lectar més de 30.000 plecs d'herbari, va descriure desenes d'espècies i una trentena de gèneres nous (un resum de la seva activitat botànica americana es pot trobar a Funk, 2006). Va rebre diversos premis i distincions, a Colòmbia, als Estats Units i a Catalunya (Premi Narcís Monturiol, medalles d'or de l'Ajuntament de Barcelona i de la Universitat de Barcelona). Va morir a Washington el 24 de maig del 1996, ara fa 25 anys.

Les imatges

Totes les fotografies de la col·lecció contingudes al sobre de la Figura 1 il·lustren l'excursió al Montseny que comentem, llevat d'una. De seguida es veu

que aquesta altra és de temàtica diferent, intercalada en el reportatge de l'excursió; és de mida lleugerament més gran, retolada en llapis al revers (“*Verano 1931 // (Espinavell)*” [m. Cuatrecasas]), i reproduïx una vista d'aquest poble del municipi de Molló, a la Vall de Camprodon (Ripollès). Cal recordar que de Camprodon era originària la família de Cuatrecasas. Aquesta imatge documenta una excursió familiar estival del primer estiu republicà (1931), havent conclòs el curs acadèmic a la Facultat de Farmàcia com a Professor Auxiliar de Botànica (1924-1931), tornant d'una estada a Berlín i a punt d'ingressar com a Catedràtic a la Facultat de Farmàcia de Madrid el curs següent (Cuatrecasas *et al.*, 2006).

La resta, un total de 24 fotografies, corresponen a la sortida de camp al Montseny. Se'n mostra una selecció a les Figures 3-11.

Figura 3. Fotografia núm. 2 (Col·lecció Josep Cuatrecasas [Excursió al Montseny, febrer de 1921], Arxiu del Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona). Sis participants a l'excursió. Per l'escassa roba d'abric i el paisatge, probablement a una cota de 1.100 – 1.150, entre Santa Fe i Sant Marçal.

Figura 4. Fotografia núm. 3 (Col·lecció Josep Cuatrecasas [Excursió al Montseny, febrer de 1921], Arxiu del Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona). Deu participants a l'excursió, probablement al pas de Passavets (1.200 – 1.500 m). Josep Cuatrecasas és el segon a l'esquerra, dret, amb jersei blanc, barret i un bastó a la mà.

Figura 5. Fotografia núm. 4 (Col·lecció Josep Cuatrecasas [Excursió al Montseny, febrer de 1921], Arxiu del Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona). Nou participants a l'excursió, probablement al pas de Passavets (1.200 – 1.500 m), en orientació de baixada. Josep Cuatrecasas, al mig del grup, dret, amb jersei blanc.

Figura 6. Fotografia núm. 8 (Col·lecció Josep Cuatrecasas [Excursió al Montseny, febrer de 1921], Arxiu del Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona). Cinc participants a l'excursió, probablement al pas de Passavets (1.200 – 1.500 m), relliscant per la neu, en orientació de baixada.

Figura 7. Fotografia núm. 9 (Col·lecció Josep Cuatrecasas [Excursió al Montseny, febrer de 1921], Arxiu del Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona). Diversos participants a l'excursió observen un jove Josep Cuatrecasas, de 18 anys, calçat amb esquís. D'aquesta imatge hi ha quatre positius a la col·lecció, amb diversos tons de blanc i negre i de color sípia, probables proves de positivitat.

Figura 8. Fotografia núm. 20 (Col·lecció Josep Cuatrecasas [Excursió al Montseny, febrer de 1921], Arxiu del Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona). Vuit participants a l'excursió preparant l'àpat de campanya observen al voltant de Pius Font i Quer, llescant el pa. Darrera seu, a la dreta, una garrafa amb contingut desconegut i a seu davant, un cabàs. Observeu la indumentària d'excursió d'un dels millors exploradors botànics de l'època: boina, americana, armilla, camisa i corbata.

Figura 9. Fotografia núm. 21 (Col·lecció Josep Cuatrecasas [Excursió al Montseny, febrer de 1921], Arxiu del Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona). Catorze participants a l'excursió posant, probablement al cim de les Agudes. Al segon rengle, el primer a l'esquerra és Josep Cuatrecasas, amb barret; Pius Font i Quer, al centre del grup, amb corbata, lluint el mostatxo.

Figura 10. Fotografia núm. 23 (Col·lecció Josep Cuatrecasas [Excursió al Montseny, febrer de 1921], Arxiu del Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona). Catorze participants a l'excursió posant, probablement al pla de Santa Fe cap a la Font de Passavets. Drets, al segon rengle, Josep Cuatrecasas és el cinquè a la dreta, amb jersei blanc; a la seva dreta, Pius Font i Quer. Observeu que els estudiants s'han proveït de bastons fets amb branques sobre el terreny.

Figura 11. Fotografia núm. 24 (Col·lecció Josep Cuatrecasas [Excursió al Montseny, febrer de 1921], Arxiu del Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona). Setze participants a l'excursió posant, probablement al pla de Santa Fe cap a la Font de Passavets. Pius Font i Quer, al mig, sense bastó. Observeu els troncs sense fulla dels faigs, rectes, primos i densos.

Context i discussió

El jove Josep Cuatrecasas i la fotografia

El reportatge fet i recopilat per J. Cuatrecasas ens permet reviure, un segle més tard, com era una classe de camp de Botànica a la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, però, també, ens informa sobre l'esperit innovador del seu autor. Sabíem que era un bon afeccionat a la fotografia i que va aplicar les tècniques fotogràfiques als seus estudis botànics, tant de tipus taxonòmic, com de paisatge vegetal, per exemple en la seva tesi doctoral sobre la flora de la Serra de Mágina (Jaén), sota la direcció de Font i Quer (que també empraria els contactes de negatius fotogràfics per delinear els contorns de la morfologia floral, per exemple en *Delphinium* i *Consolida*, cf. Blanché, 1991 i Blanché & Molero, 1993). I també sabíem que va ser un dels precursors de l'ús de les càmeres de filmar en botànica ibèrica, amb una màquina que adquirí a Berlín, tal com ens va referir el mateix Manuel Subirà, tot recordant la relació de Cuatrecasas amb Alemanya, car la seva esposa Martha Nowack era nascuda a Hamburg (Montserrat, 1997; Cuatrecasas *et al.* 2006) i d'aquest país obtenia pel·lícules i material de fotografia (vegeu més avall).

Qui ha estudiat a fons la col·lecció de fotografies de l'època americana de Cuatrecasas és M. Diazgranados, estudiós colombià del gènere *Espeletia* que ha treballat en la catalogació i l'organització dels seus arxius fotogràfics. Segons els propis mots d'aquest autor (Diazgranados, 2018), "la fotografia era una passió de Cuatrecasas i durant la seva vida va prendre més de 20.000 imatges, de les quals, unes 12.000 són al Museu [de Washington]". Aquestes fotografies, moltes procedents d'àrees remotes, tenen un potencial enorme per a la ciència botànica i com a documentació geogràfica i etnogràfica de la societat local. Cal tenir present que, juntament amb les fotografies, Cuatrecasas prenia notes detallades de la localitat i de les persones o objectes que hi apareixien. Tot aquest material es conserva al Museu, en arxivadors i llibretes (Diazgranados, *l.c.*). A l'Arxiu de l'Institut Botànic de Barcelona, es conserven més de 1.000 fotografies encara no estudiades a fons, fruit

d'una donació de l'autor d'una important col·lecció de plaques fotogràfiques 9 x 12 realitzades entre 1923 i 1936 (Montserrat, 1997). La col·lecció que presentem representaria, doncs, el primer episodi d'aprenentatge, encara en època d'estudiant, de la pràctica de la fotografia geobotànica i geogràfica de Cuatrecasas, tot i que sortint-hi ell mateix, almenys algunes fotografies van ser fetes per altres persones.

Les excursions i la pràctica docent de Font i Quer en l'ensenyament de la Botànica

El reportatge que constitueixen les fotografies de Cuatrecasas documenta perfectament com era l'ensenyament universitari de la ciència de les plantes a la Facultat de Farmàcia del primer terç del s. XX. El professor que apareix a les imatges és Pius Font i Quer (1888-1964). Després de llegida a Madrid la tesi doctoral i de la seva incorporació a la Farmàcia Militar, el Dr. Font havia estat nomenat, el 2/10/1917, professor auxiliar interí de Ciències Naturals a la Facultat de Farmàcia i encarregat de la Càtedra de Botànica Descriptiva, nomenaments que li eren renovats fins a l'any 1922 (Casas, 1988 :101) en què renuncià a causa de la negativa d'un tribunal d'oposicions. Font i Quer és considerat el fundador de la botànica científica catalana, i en paraules del seu deixeble "realitzà una extraordinària tasca educacional i institucional" (Cuatrecasas, 1988: 59).

Josep Cuatrecasas ens descriu en una narració vívida el mètode docent de Font i Quer: "La seva arribada a la Universitat és una fita important [...] per a la renovació dels mètodes d'ensenyament de les ciències a la universitat espanyola. El seu mètode científic, objectiu, trenca amb els estils memorístics i carrinclons que emmotllaven l'ensenyament a la vella universitat [...]. Les lliçons de Font i Quer, lliçons pràctiques, desenrotllades amb lògica, explicades amb claredat, inspirades en els corrents de la biologia moderna europea del seu moment, transmeses amb l'entusiasme (i amb el contingut) del vocacional que sap i que sent allò de què parla, impressionaven els estudiants, d'entre els quals sortien deixebles -entre els quals vaig tenir el goig de comptar-m'hi. [...]. Aquell antre fosc que era abans el casalot de la Universitat havia d'esdevenir un cen-

tre lluminós d'ensenyament [...] al voltant del mestre Font Quer” (Cuatrecasas, 1988: 61) . I, en referència a les sortides de camp, comentades per tots els seus deixebles, el mateix Cuatrecasas, declara que el seu bon caràcter el duia a col·laborar amb tothom i que les freqüents excursions botàniques amb alumnes contribuïen a l'intercanvi d'idees i al contagi vocacional, a la difusió dels seus dilatats coneixements.

Les imatges no deixen lloc a dubtes. Era impensable, en la universitat d'aquells temps, un professor llescant el pa i compartint-lo amb els seus estudiants, menjant conjuntament asseguts a la neu. Tots els que el van conèixer, però, destaquen, al costat de l'afabilitat del Dr. Font, la rigorositat, l'exigència i la seriositat del mestre (cf. Casas, *l.c.* o Cuatrecasas, *l.c.*)

L'excursió de 1921 – La data, l'itinerari, els participants

Les sortides de camp són un element essencial en l'ensenyament de la botànica, per tal de conèixer la morfologia de les espècies, l'hàbitat on viuen i les condicions per a la recol·lecció, cultiu i ús racional com a plantes medicinals, així com les tècniques de mostratge i experimentació al camp. Però la dificultat d'encabir-les en els sempre densos programes docents (abans i ara) obliga el professorat de l'assignatura a buscar oportunitats i forats en el calendari amb una mica d'imaginació. No se'n lliurava ni el mateix Linné, que organitzava uns festivals camperes anomenats *Herbationes Upsalienses* (1753) i ja al primer terç del s. XX ho eren les expedicions de més llarga durada (havien de ser a l'estiu, en període de vacances) organitzades el propi Font i Quer, com la feta amb estudiants a la Serra d'Albarracín, aprovades per la Facultat de Farmàcia l'any 1936 en ple inici de la Guerra Civil i que costaren depuració i presó al Dr. Font (Font Civit, 1988) o, més darrerament, les organitzades per l'assignatura *Excursions de Botànica de farmacèutica* impartida des del curs 1998-99 per l'autor, aprofitant l'aparició dels anomenats “crèdits de lliure elecció” (Simon *et al.*, 2000). L'excursió de 1921 estava subvencionada “*por el Gobierno de S.M. para hacer estudios sobre la Geografía Botanica del mencionado macizo*” (Figura 1). Font i Quer era un expert en aprofitar els recursos de les

diverses institucions a què pertanyia i la universitat n'era una. I l'elecció del lloc no era la menor. Font coneixia perfectament el massís de Montseny on passava temporades a l'estiu a Sant Pere de Vilamajor als anys 20-30 i hi convidava col·legues o visitants (Anna M. Roig i Llop com. pers; Montserrat 1997: Figura 3) i aquell any tenia un especial interès en documentar els valors de la muntanya. Un jove Font, juntament amb Francesc Galí, presentà, a la primavera de 1922, una moció formulada a la Presidència i al Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya titulada *El Montseny, Parc Nacional* (Sàez *et al.*, 2010), precisament per promoure la conservació de la natura al massís. En aquest context és comprèn que aprofités la visita amb estudiants per acabar de preparar la moció.

L'elecció de la data tampoc ha de ser casual. Per descomptat, un massís nevad a l'hivern no és el millor lloc ni la millor època per estudiar les plantes en flor (encara que sí per analitzar les condicions ecològiques i la geobotànica de la zona eurosiberiana i subalpina del massís). La datació de les fotografies indica els “*días de carnaval de 1921*”, és a dir, a començaments del segon semestre del curs acadèmic 1920-1921. En aquella època, les celebracions de carnestoltes podien tenir fins a quatre dies de durada (alguns, festius) i era una evident oportunitat de disposar d'uns dies sense activitat acadèmica a les aules, si el fred hivernal no deturava els expedicionaris (joves i amb ànims, per altra part). Després de la crisi i la gana de 1918, derivades de l'epidèmia de la grip espanyola i just abans de la guerra amb el Marroc de la segona meitat de 1921, el carnestoltes de 1921 va ser també especial i va tenir lloc els primers dies de febrer (diumenge de Carnestoltes va ser el 6 de febrer), amb prohibicions de màscares i restriccions a la circulació per R.O. de 14 de gener de 1921. L'ocasió d'una excursió a la neu era una molt bona alternativa. Els alumnes s'ho havien de passar força bé, com demostren les fotografies amb escenes de jocs, de repòs vora el rierol, de llançament de boles de neu i sobretot, una de destacada: d'esquí (la Figura 7 il·lustra el jove estudiant Josep Cuatrecasas amb l'equipament d'esquí; per descomptat, per l'origen geogràfic de Cuatrecasas, al peu de la coma d'Ulldeter

sobre Setcases -avui, les pistes de Vallter 2000- era qui podia tenir familiaritat amb aquest esport de muntanya, aleshores molt poc freqüent).

Respecte al recorregut, per les imatges preservades, podem reconstruir aproximadament les localitats visitades durant l'excursió, que encara podem fer avui en una ruta clàssica d'ascensió per la cara N del massís. És possible que no totes corresponguin al mateix dia (textualment els *días de carnaval*, en plural), ni a la mateixa excursió. S'hi reconeix una fageda -més esclarissada aleshores que no pas les de l'actualitat, efecte de l'abandó de les pràctiques d'aprofitament forestal i de la regeneració per efecte del Parc Natural-, on posa el grup i on el Dr. Font, llesca el pa de pagès, probablement als entorns de Santa Fe. Potser també a la riera de Santa Fe o potser al curs alt de la Tordera podem situar les escenes entre grans blocs de roca dins d'una làmina d'aigua. També s'hi reconeix un cim al en una foto de grup, que situaríem a Les Agudes, així com una altra amb el grup travessant els colls entre el Turó de l'Home i les Agudes. Finalment, un altre grup d'instantànies, la zona boscosa, amb més neu, alguns faigs (*Fagus sylvatica*) sense fulla i sobretot avets (*Abies alba*) innivats pot correspondre a l'obaga al límit altitudinal superior de la fageda amb avets situada a l'indret denominat Passavets (c. 1.500 m s.m.), la ruta que condueix de la Vall de Santa Fe a la zona culminant del massís que "passa" a través de la petita avetosa i al costat de la font del mateix nom, (i que és l'avetosa més meridional de la Península Ibèrica, junt amb la del Matagalls). Font tenia una alta estima per aquesta avetosa ("avetosa", localment) i denunciava la instal·lació l'any 1915 d'una serradora per fer-ne taulons (cf. Nuet *et al.* 2014).

Finalment, dels participants a l'excursió, reconeixem clarament el professor (Pius Font i Quer) i el deixeble predilecte (Josep Cuatrecasas). Aquest segon, abillat amb jersei gruixut de coll alt de color clar (en alguna fotografia, amb barret, abric llarg i pantalons de muntanya) és el que sembla més ben equipat dels estudiants, i per descomptat, el que duu els esquís. Si comparem les diverses imatges, a la que té més participants (Figura 11) hi apareixen un

màxim de 16 persones; en d'altres, 14 o 12 amb el Dr. Font. Desconeixem si, a més d'estudiants, hi van prendre part d'altres col·laboradors de la universitat o apotecaris locals, circumstància que era habitual quan Font Quer es desplaçava per la geografia catalana.

El Fons Josep Cuatrecasas cedit per Manuel Subirà

Alguns anys més tard de la cessió de les fotografies que acabem de ressenyar, Manuel Subirà em va demanar que l'acompanyés, amb el seu cosí Joan Cuatrecasas, a un pis de la família perquè hi havia una bona quantitat de materials del seu oncle *Pepitu* Cuatrecasas, anteriors al seu període a Madrid i a l'exili forçat després de la Guerra Civil i que corresponien, doncs, a la seva etapa inicial a Barcelona (1923-1931). Aquells documents es van revelar de gran interès per a documentar una etapa d'or de la botànica i de la farmàcia catalana i, amb la generositat de sempre i la visió de futur d'assegurar la conservació del patrimoni farmacèutic, Manuel Subirà va fer els preparatius per fer-ne donació a la Universitat de Barcelona, i més precisament, al Centre de Documentació de Biodiversitat Vegetal de la UB (CEDOCBIV).

La col·lecció constitueix avui el *Fons personal del Dr. Josep Cuatrecasas*, provinent del seu domicili particular a Barcelona, un fons molt divers que inclou principalment material bibliogràfic, correspondència, fotografies i llibretes de camp i que es pot consultar a <https://crai.ub.edu/ca/recursos-d-informacio/patrimoni-bibliografic/fons-arxiu/josep-cuatrecasas>

Segons la fitxa de la col·lecció, el fons bibliogràfic consta de 294 llibres, 17 separates, 2 tesis publicades i 50 revistes, entre els quals hi trobem tractats de botànica, alguna flora i força obres de caràcter més divulgatiu que es troben repartides entre el CeDocBiV i el CRAI de Farmàcia.

La correspondència inclou aproximadament un miler de cartes i posa de manifest la relació del Dr. Cuatrecasas amb molts científics de l'època d'arreu del món i de disciplines diverses. Destaquen les car-

tes amb Emili Huguet del Villar, Ignacio Bolivar, Carlos Pau i Karl Faust, entre d'altres. Sovint, intercalades entre aquestes cartes hi ha una còpia de la resposta del mateix Cuatrecasas.

Entre el material fotogràfic hi ha una col·lecció d'unes 400 fotografies, principalment de plantes o de paisatges d'excursions botàniques per Catalunya, Andalusia, Alemanya, Suïssa, Itàlia i Colòmbia, entre d'altres. Hi ha algunes fotografies de l'excursió de la S.I.G.M.A. a Catalunya que va organitzar Josias Braun-Blanquet el 1934.

Destaca per la novetat a l'època, una filmació cinematogràfica feta pel mateix Josep Cuatrecasas, encara inèdita, d'una visita botànica a la duna de Maspalomas (Canàries), que s'havia conservat en un estoig metàl·lic fins als nostres dies en un armari d'aquell domicili. Sabedor de l'afició a les novetats en òptica i fotografia de l'il·lustre botànic (que es feia dur d'Alemanya), Manuel Subirà va presagiar que l'estoig havia de contenir material d'interès i, amb molta cura, va encarregar als serveis tècnics de la Filmoteca de Catalunya la restauració de la cinta. Lamentablement, l'estat de preservació era molt precari i es van aconseguir salvar tan sols uns minuts d'una filmació molt més llarga, però disposem avui d'un document històric de primer ordre sobre la botànica hispànica del primer terç del s. XX.

El fons també inclou llibretes de camp, dibuixos originals de plantes, fitxes de citacions de plantes, fitxes bibliogràfiques i retalls de premsa.

Com en tantes altres ocasions, la tenacitat, el bon criteri i la generositat de Manuel Subirà han contribuït decisivament a la preservació de la memòria i del patrimoni farmacèutic de Catalunya. Des d'aquestes línies, el nostre homenatge més sincer.

Bibliografia

BLANCHÉ, C. Revisió biosistemàtica del gènere *Delphinium* L. a la Península Ibèrica i a les illes Balears. *Arxius de la Secció de Ciències*, 98. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1991.

BLANCHÉ, C.; MOLERO, J. Taxonomical and nomenclatural notes on *Delphinium* L. *Botanical Journal of the Linnean Society*, 1993, 133: 125-133.

CASAS, C. La Botànica a la Facultat de Farmàcia de la Universitat Autònoma (Barcelona 1933-1939). *Miscel·lània. Homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1988, 101-109.

CUATRECASAS, J. (1988) – Pius Font i Quer (1888-1964). *Miscel·lània. Homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1988, 59-63.

CUATRECASAS I GENÍS, J.; CUATRECASAS I ARUMÍ, M.; SUBIRÀ I ROCAMORA, J. *L'apotecari de Camprodon. La nissaga dels Cuatrecasas*. Barcelona: Ed. Mediterrània, 2006.

DIAZGRANADOS, M. (2018). José Cuatrecasas Arumí, su legado y contribuciones a la flora del Valle del Cauca. *Revista Científica Sabia*, 2018, 4(1): 106-116.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Cuatrecasas i Arumí, Josep*. In: Mercè Durfort (coord.): Galeria de Científics Catalans [en línia]. Secció de Ciències Biològiques de l'Institut d'Estudis Catalans, 2021. <<https://scbcientifics.iec.cat/cientifics/cuatrecasas-i-arumi-josep/>> [Consulta: 19/9/2021].

FUNK, V.A. *Curating the Collections of José Cuatrecasas Arumí (1903-1996)*. *Plant Press*, Vol. 9, No. 1 [en línia]. National Museum of Natural History, Washington, 2006. <https://nrmh.typepad.com/the_plant_press/2006/01/curating-the-collections-of-jos%C3%A9-cuatrecasas-arum-1903-1996-vol-9-issue-1.html> [Consulta: 17/9/2021].

LINNAEUS, C. *Herbationes Upsalienses*. Upsaliae: L.M. Hojer, 1753.

MONTSERRAT, J. M. Josep Cuatrecasas i Arumí: notes per a una biografia. *Collectanea Botanica (Barcelona)*, 1997, 23: 171-180.

NUET, J.; GONZÁLEZ, V.; & GASULLA, M. L'aveteda de Passavets (Montseny), caracterització i relació amb les avetoses dels Pirineus catalans. *Monografies del Montseny, Diputació de Barcelona*, 2014, 8: 186-203.

SÁEZ, L.; AYMERICH, P.; BLANCHÉ, C. *Llibre Vermell de les plantes vasculars, endèmiques i amenaçades de Catalunya*. Barcelona: Argania editio, 2010.

SIMON, J.; BLANCHÉ, C.; VALLÈS, J. Les classes pràctiques de camp com a fonament de l'aprenentatge de les ciències naturals en l'àmbit sanitari: dues experiències a Botànica. *Primera Trobada de Professors de Ciències de la Salut*. L'Hospitalet de Llobregat: Universitat de Barcelona, 2000.